

Okresní archivář a předarchivní péče. Teorie a praxe posledních 40 let

/ Miroslav Olšina /

Dříve než se začnu zabývat stavem a vývojem předarchivní péče, rád bych ujasnil svou představu o tom, co je vlastně jejím smyslem z pohledu okresního archiváře. Jsou přesnější a výstižnější definice, ale pro mne je hlavní smysl v zajištění předání všech archiválií s prošlými lhůtami od určených původců k uložení do archivu ve stanovených termínech, s kvalitními předávacími seznamy, v odpovídajícím stavu, označené a snadno kontrolovatelné, zbavené všech duplicít a balastu, s návazností na předešlá skartační řízení. K tomu směřují i činnosti archivářů, které by plnění těchto požadavků měly zajistit.

První z nich jsou odborné archivní dohlídky, často spojované s výběrem archiválií ve skartačním řízení. Bývají zaměřeny zejména na evidenci vyřizovaných dokumentů došlých i vlastních, kontrolu řádného předávání vyřizovaných dokumentů do spisoven včetně kontroly jejich úplnosti, vedení evidence dokumentů uložených ve spisovně a jejich řádné uložení a rozřídění. Předpokladem je ovšem dobře zpracovaný spisový a skartační řád včetně spisového a skartačního plánu. Další aktivity archivářů proto spočívají v proškolení spisových pracovníků a přípravě metodického materiálu pro trvalé používání. Vzhledem k personálním změnám ve většině spisoven je to činnost trvalého charakteru.

Předarchivní péče stejně jako spisová služba má svůj vývoj, jehož směr i tempo ovlivňuje zejména příslušná legislativa. Její provádění v archivní praxi je pak závislé na osobních kvalitách, informacích a schopnostech archivářů, nezřídka pak i na jejich časových a dopravních možnostech.

Reforma státní správy, uskutečněná na základě zákona 36/1960 Sb. přinesla nové územní uspořádání. V českých zemích bylo vytvořeno 7 krajů s 75 okresy (hlavní město Praha se stalo samostatnou územní jednotkou na úrovni kraje), na Slovensku 3 kraje s 33 okresy. Namísto dřívějších 179 okresů jich nyní bylo jen 108. Archivní síť kopírovala nové územní uspořádání. Z dosavadních archivů okresu Kroměříž a Holešov byl vytvořen Okresní archiv Kroměříž se sídlem v Holešově.

Po poslední reformě státní správy v roce 1960¹ byla situace v okresních archivech ve druhé polovině 60. let již do jisté míry stabilizovaná. Kmenové archivní fondy byly z větší části již převzaty (okresní soudy, okresní úřady) a začalo se s jejich zpracováním, fondy obecních úřadů do roku 1945 byly rovněž již v archivu, ač značně mezerovité, hodně dokumentů zůstalo zatím na obcích z důvodu „stálé potřeby“, fondy škol byly postupně přebírány, avšak jejich obsah byl tvořen zpravidla jen třídními katalogy a školními kronikami. Mezníkem přebíraného materiálu byl rok 1960. Do archivu přicházely k uložení první písemnosti jednotných zemědělských družstev (JZD), zpravidla zaniklých nebo slučovaných.

V porovnání s obdobím před správní reformou došlo zcela jistě ke zlepšení v personálním obsazení okresních archivů, alespoň v počtu archivních pracovníků. Úroveň archivních pomůcek pocházejících z tohoto období ale bohužel také dosvědčuje jejich nedostatečnou kvalifikaci a odbornou přípravu. Ještě stále byli v archivu zaměstnáváni lidé, kteří se jinde neosvědčili, případně ze zdravotních důvodů nebyli schopni jiné práce, byť se jednalo o lidi vzdělané, i vysokoškoláky. Tomu odpovídal i jejich přístup k plnění pracovních povinností, který byl leckdy tristní.²

Situace u původců nebyla rovněž uspokojivá, i když samozřejmě z jiných důvodů.

Samospráva, tedy v té době místní a městské národní výbory, byla vždy v centru největší pozornosti okresních archivářů – je tomu tak ostatně dodnes. Funkcionáři let šedesátých byli přece jen už o krůček blíže k odpovědnému výkonu administrativy, která se od nich požadovala, než jejich předchůdci z počátku let padesátých. Přesto však ještě nestačili napravit jejich chyby, omyly i záměrné a cílené zásahy do obecních písemností, někteří z nich v této činnosti naopak pokračovali.

Školy byly také zahrnuty mezi původce, u nichž byly prováděny odborné archivní dohlídky, ale zde to byla jen formální záležitost, o nějaké důslednosti ze strany archivářů se vůbec nedalo mluvit. Snad to

1 Předchozí uspořádání krajů vzniklo přechodem ze zemského na krajské zřízení v roce 1949.
2 Stalo se, že takovýto pracovník při pořádání archivního fondu místo výběru archiválií ponechal z každého roku a každé signatury jeden balík tzv. „na vzorek“, ostatní vyřadil do skartu. Jistě si každý dovede představit, jakou vypovídací hodnotu má archivní fond, zpracovaný tímto způsobem. Je zjevné, že podobný přístup měli tito pracovníci i k archivním aktivitám v oblasti předarchivní péče, jejíž hlavní úkony v té době spočívaly právě v osobních návštěvách archivářů u sledovaných původců.

byla do jisté míry otázka určitého respektu před řediteli škol ze strany archivářů.³

Spisová služba v JZD byla jiná, než kdekoliv jinde a stavěla archiváře před zcela nové problémy. Prioritou zde byly účetní záležitosti a archiváři mohli při dohlídce spatřit například účetní doklady v dokonalé knižní vazbě, zatímco ostatní písemnosti se po ztrátě jejich použitelnosti prostě někam založily a posléze ztratily. Do archivu se předávaly většinou jen písemnosti tzv. farem, což byl název pro malá JZD po jejich sloučení s většími celky, které ale o jejich písemnosti nestály, tudíž je ponechaly na místě. Pokud byl o situaci informován archiv, zpravidla se snažil z těchto písemností převzít archiválie. Uložení těchto písemností bylo adekvátní významu, který jim byl přikládán – půdy, kůlny s různým materiálem, dokonce i s uhlím. Velká většina písemností však byla v té době zničena a dnes je velmi obtížné získat dokumenty k počátkům JZD. Nevím, zda se to dá konstatovat obecně, ale nevěřím, že by náš okres Kroměříž byl v tomto směru nějak výjimečným.

Odborných archivních dohlídek se v té době pravidelně zúčastňovala také pracovnice podatelny ONV, která se věnovala kontrole podacího deníku, evidenci došlých písemností a výmazu vyřízených podání. Snad i díky její účasti bylo k dispozici služební vozidlo ONV, které jinak archiváři používali jen zřídka. Pro ONV bylo pravděpodobně přijatelnější, když některý z pracovníků archivu používal vlastní vozidlo, k čemuž dostal ochotně a bez velkých formalit souhlas. Ostatně bez formalit byly vypracovávány i protokoly o archivní dohlídce. Na tyto strojopisné elaboráty, plné překlepů a s úpravou odpovídající stáří a opotřebením psacího stroje i času, který měl pisatel k dispozici, se díváme dnes už s jistým despektem, neboť v nich často postrádáme základní údaje o stavu spisovny a doporučených opatřeních.

Období tzv. „normalizace“ na počátku 70. let přineslo archivům změny, které přímo souvisely s vývojem politické situace. Projevilo se to také změnou koncepcí a priorit archivní práce. Tento vývoj pozvolna snižoval požadavky na zpracování archivních fondů a preferoval prezentaci archiválií, uložených v archivech. Začaly se zpracovávat a vydávat faksimile dokumentů k výročím a významným událostem, jakými byly například VŘSR, kolektivizace venkova nebo volby.

3 Svou roli jistě hrála i praktická stránka věci – proč nutit školy k pečlivému vedení spisové agendy a podacího protokolu, když od nich stejně přebíráme jen třídní výkazy a žádný spisový materiál?

Ke změnám došlo i v obsazení vedoucích míst. Na tato místa, uvolněná politicky nespolehlivými pracovníky, ONV dosazovaly osvědčené soudruhy, kteří sice o archivní práci nevěděli vůbec nic, ale jejich politické přesvědčení bylo pro tuto funkci dostačující. Dlužno říci, že situace nebyla všude stejná. Ve stejné době, nebo jen o málo později, se na vedoucí místa v okresních archivech dostávali i vysokoškoláci s patřičnou kvalifikací a sebevědomím. Struktura archivních činností se pomalu měnila, změny se projeví i v předarchivní péči. V roce 1974 vyšel archiváři dlouho očekávaný archivní zákon č. 97/1974 Sb.

Nový zákon, nahrazující vládní nařízení č. 29 z roku 1954, však nepřinesl očekávané změny, i když za stávající situace i v této podobě byl pro archiváře přínosem, ovšem jen málo v oblasti spisové služby. Ta se v zákoně ještě neobjevila a její výkon byl i nadále usměrňován pouze ministerskými pokyny, směrnici a instrukcemi. Okresní archivy zde byly definovány jako odborná zařízení okresních národních výborů a otázka spisové služby byla pro ně odbyta pouze dohledem na vyřazování písemností. Praktická činnost archivářů se tedy i nadále projevovala velmi odlišně v různých okresech a krajích. Dá se říci, že do značné míry záleželo také na osobnosti ředitele a jeho vztahu ke spisové službě.

Činnost archivů byla řízena vnitřními odbory okresních národních výborů,⁴ které leckdy archivy přímo pověřovaly specifickými úkoly na jednotlivých obcích, zejména prováděním skartačních řízení. Mám-li být konkrétní, náš archiv byl jedním z těch, jejichž ředitel byl bývalým dlouholetým pracovníkem ONV, což v té době stačilo jako kvalifikace pro řízení archivu. Projevilo se to paradoxně mimo jiné i tím, že jeho přístup ke spisové službě byl pozitivně ovlivněn zkušenostmi z dlouholeté praxe úředníka a – na rozdíl od vlastní archivní činnosti – dobrou znalostí principů a zásad spisové manipulace. Archiv v tomto období začal s instruktážemi pro spisové pracovníky národních výborů, ovšem tato činnost ještě nebyla systémová. Neměli jsme také možnost poskytovat zájemcům metodické materiály, mimo jiné i proto, že archiv měl k dispozici pouze jeden primitivní ruční cyklostyl s válečkem a rozmnožovací blány byly poměrně přísně evidovány.

Pravděpodobně pouze osobní vztah ředitele našeho archivu k příslušným pracovníkům ONV způsobil, že jsme dostali k používání vlastní

4 ONV zajišťovaly okresní archivy personálně a materiálně vybavením. Metodicky a odborně byly okresní archivy řízeny archivní správou ministerstva vnitra prostřednictvím územně příslušných státních oblastních archivů.

služební vozidlo – motocykl Jawa 250, vyřazený finančním odborem. Nějakou dobu jsme jej používali k cestám na archivní dohlídky a skartace, ale vzhledem k jeho technickému stavu jsme se jej rádi zbavili ve prospěch dalšího uživatele – pobočky okresního muzea. Nadále jsme využívali služební vozidlo s řidičem, které jsme ovšem dostávali přiděleno jen velmi zřídka, neboť sídlo archivu bylo mimo okresní město.

V oblasti působnosti našeho archivu byl dozor nad spisovou službou výrazně ovlivněn také kritickou prostorovou situací archivu, která vyvrcholila tím, že archiv ve druhé polovině 70. let přestal přebírat přírůstky. Archiválie z uskutečněných skartačních řízení tedy zůstávaly nadále fyzicky uloženy u původců, což mnohdy způsobilo v průběhu dalších let jejich postupné ubývání i celkové ztráty. Souviselo to samozřejmě bezprostředně také se střídáním obecních funkcionářů a jejich vztahem k písemnostem. Byli i takoví, kteří koncem volebního období před svým odchodem tyto dokumenty zničili, aby po sobě zanechali čistý stůl. Za obecní písemnosti totiž nebyla (a dosud není) stanovena žádná osobní odpovědnost. Obecně se dá říci, že právě toto období – mimo padesátých a do jisté míry i šedesátých let – bylo obdobím největších ztrát písemností obecních archivů.

K částečné změně situace došlo v našem archivu v polovině let osmdesátých s příchodem nového ředitele. Jeho počáteční elán se projevil mimo jiné i v dohledu na spisovou službu, ovšem poměrně záhy přišly starosti se stěhováním kanceláří a části archivního materiálu do objektu bývalé radnice, jejíž část archiv získal k nápravě svých prostorových potíží. Tyto práce výrazně narušily představy nového ředitele o jeho archivní činnosti a proto po pouhém roce působení archiv zase opustil.

Příchod nového ředitele a přijetí další odborné archivářky se dají označit jako mezník ve vývoji předarchivní péče v našem archivu. Teprve v té době, téměř na konci osmdesátých let, došlo v této oblasti k náznaku jakési koncepční práce. V ročním plánu byl vytvořen prostor pro odborné archivní dohlídky, začal být přebírán dosud nepředaný materiál z obcí a archiváři začali s přípravou metodických pomůcek pro spisové pracovníky. Sami jsme je pracovně nazývali „slabikářem“, neboť v souladu s naší koncepcí to byly zásady spisové služby ve velmi stručné podobě, stejně tak i vzorové spisové řády včetně spisových plánů. Naše úvahy byly v tomto směru velmi prosté – spisová služba je u pracovníků samosprávy až na samém okraji jejich zájmu, nebudeme je tedy zatěžovat zbytečnými informacemi, které se jich týkají jen málo nebo vůbec. Stejně tak pokyny ke skartačnímu řízení jsme soustředili do několika zásadních bodů, podle

nichž by je podle našeho názoru připravil i naprostý laik. Pro provádění odborných archivních dohlídek jsme si stanovili kritéria, sloužící především k získání aktuálních informací o stavu spisoven původců.

V první polovině devadesátých let se začínaly objevovat výsledky naší soustavné snahy. Dlužno říci, že nebyly tak pronikavé, jak jsme si zpočátku představovali, ale přece jen byly. Také náš přístup se diferencoval – poměrně častý kontakt s obcemi nás přinutil k různým způsobům jednání s odpovědnými pracovníky spisoven a starosty obcí, věděli jsme už, kde je třeba soustavného tlaku a kde se vyplatí počkat. Jedno však bylo zcela zřejmé – uvědomili jsme si, že jde o běh na dlouhou trať, který prakticky nikdy nekončí. Přestože se tedy situace ve spisovnách poněkud zlepšila, nemohli jsme být spokojeni. Opravdu dobrých výsledků jsme mohli dosáhnout jen tehdy, kdybychom se mohli věnovat soustavně pouze této činnosti, to nám však prostředí okresního archivu nemohlo umožnit.

Přestože novela archivního zákona č. 343/1992 Sb. byla opět pokrokem pro archivnictví, pro spisovou službu nepřinesla nic nového. Instrukce ministerstva vnitra z téhož roku o spisové službě u obecních úřadů však byla zpracována velmi dobře, zejména spisový a skartační plán byl přes některé chyby velmi dobře použitelný a na jeho základě jsme vypracovali několik dalších metodických pomůcek pro obecní úřady.

V rámci metodické a osvětové činnosti v rámci předarchivní péče jsme ale byli nuceni občas své názory a představy korigovat a přizpůsobit realitě, která nás občas zaskočila. Naše usilovné snahy nebyly vždy a všemi přijímány tak, jak jsme si představovali. Stávalo se, že zakrátko po naší inštruktáži, zaměřené na přípravu skartačního řízení, jsme navštívili obecní úřad a první otázka hospodářky, účastnice zmíněného semináře, zněla – tak co po nás vlastně chcete? Je pochopitelné, že jsme chybu hledali v první řadě u sebe a zpočátku trávili množství času nad přípravou prezentace dalších seminářů a metodických pomůcek. Postupně jsme však docházeli k názoru, že nejúčinnějším způsobem je samostatná konzultace konkrétního problému na místě. Ne vždy to však bylo z časových důvodů možné.

První polovina devadesátých let nám ostatně přinesla opět jiné starosti. Od restituentů na nás byl vyvíjen tlak směřující k vystěhování z obou budov, které jsme dosud užívali. Vedení okresního úřadu ve snaze řešit tuto situaci zpočátku uvažovalo o adaptaci vhodného objektu pro umístění archivu, avšak po několika marných pokusech o jeho vyhledání se rozhodlo pro účelovou novostavbu. Novou archivní budovu jsme převzali k užívání v dubnu 1997 a během dalších tří měsíců jsme do ní přestěhovali všechny

archiválie i potřebné zařízení. V přechodném období stěhování byla mimo jiné i předarchivní péče omezena na nejnужnější úkony, v novém prostředí ale začala brzy pokračovat v plně šíři. V té době již bylo na vyšší úrovni i naše technické zázemí – měli jsme vlastní služební vůz, možnost kopírování potřebných metodických pomůcek a v neposlední řadě i evidenci spisoven v počítačovém programu firmy Bach Systems.

Na nový archivní zákon 499/2004 Sb. jsme čekali opravdu netrpělivě – poprvé zde byla definována i spisová služba v podobě zákona, nikoliv jako dosud vyhláškou nebo instrukcí. Brzy jsme ale zjistili, že – pravděpodobně po řadě úprav – v něm nemá spisová služba takovou oporu, jakou bychom potřebovali, zejména povinnosti obcí zde nejsou stanoveny tak, jak tomu bylo v dosavadních normách.⁵ V praxi to pro nás znamenalo, že většina toho, čeho jsme po mnoha letech usilovné snahy u obcí dosáhli, náhle zůstala jen povinností „určených“ původců a ostatní nemusí vykonávat téměř nic. Navíc formulace nejsou jednoznačné a mnohdy připouštějí rozdílný výklad, ba objevují se zde i výrazy, které by v zákonné normě být neměly – zejména „přiměřené“ použití některých ustanovení.⁶ Postrádám ale právní vzdělání a necítím se být tedy povolán ke kritice zákona. Snad bych k tomu jen dodal, že podle mého názoru zde byl učiněn ve spisové službě krok zpět, proto jsme nadále ponechávali raději obecní úředníky v nevědomosti a na ustanovení zákona se neodvolávali – naopak, kde to bylo možné, nenásilnou formou jsme po nich vyžadovali to, co dosud, tedy přípravu skartačního řízení, evidenci dokumentů ve spisovně a podobně.

Zákon ovšem přinesl i další novinky – zavedení institutu archivních inspektorů, státní kontroly a možnost vedení spisové služby pomocí výpočetní techniky. Zejména o této poslední novince se dá říci, že je převratem ve spisové službě. Je to samozřejmě věc zákonitého vývoje techniky, z pohledu archiváře však dohled nad takto vedenou spisovou službou zcela mění svůj původní smysl. Spisová služba se stává doménou několika

5 Povinnost vykonávat spisovou službu zůstala jen obcím s pověřeným obecním úřadem a obcím se stavebním a matričním úřadem. Ostatní, zejména menší obce, které tuto povinnost nemají, nemusí připravovat skartační řízení, ale jen umožnit výběr archiválií, nemají nadále povinnost mít svůj spisový a skartační řád a jejich spisovny nemusí splňovat požadované stavebně-technické a bezpečnostní podmínky.

6 Zákon č. 499/2004 Sb., § 63, odst. 3: Na obce, které nemají povinnost vykonávat spisovou službu podle odstavce 2, se vztahují ustanovení § 64 odst. 1, § 65 a 67; ustanovení § 66 a § 68 odst. 1 a 2 se pro ně použijí přiměřeně. Vyhláška č. 646/2004 Sb., § 10, odst. 1: Pro evidenci, rozdělování a oběh, vyřizování, ukládání, skartační řízení a vyřazování spisů platí přiměřeně § 2, 3, 4, 8 a 9.

odborníků, zabezpečujících systém, do něhož všichni ostatní účastníci pouze vkládají velmi úzce vymezenou část dat a hlídají si výstupy určené pouze pro ně.

Státní kontroly spisové služby prováděné archivními inspektory by mohly být za jistých podmínek užitečné a přínosné, pokud by byly nástrojem užívaným výjimečně v odůvodněných případech mimořádně závažných a opakujících se nedostatků ve vedení spisové služby. Ovšem je-li namísto jednotící metodiky stanoven pouze jejich počet v běžném roce,⁷ nutí to leckdy ke stanovení formálních kritérií, jejichž nedostatky jsou lehce odstranitelné, ale nevedou k celkovému zlepšení stavu kontrolované spisovny. Na průběh a snad i výsledek také z psychologického hlediska nepříznivě působí skutečnost, že státní kontrolu provádějí archivní inspektoři archivu, do jehož působnosti původce patří a které dobře zná z odborných archivních dohlídek. Smyslem těchto dohlídek je však metodická i praktická pomoc při výkonu spisové služby a kontrolovaným původcům je někdy těžké vysvětlit, že tíž archiváři jsou zde dnes jako státní kontrolori se zcela jinými úkoly.

Zcela novým prvkem komunikace mezi institucemi a občany se staly datové schránky. Přestože jejich zavedení bylo několikrát odloženo, domnívám se, že jejich užívání nepřineslo očekávané výsledky. Vlastně ani povinnost jejich zavedení a užívání není v našem systému státní správy dořešena. Státní okresní archivy datovými schránkami nejsou vybaveny, i když tomu nebrání žádná legislativní překážka. Pro patnáct okresních archivů v působnosti Moravského zemského archivu v Brně tedy musí stačit jedna datová schránka na centrále, zatímco v nejbližším okolí archivu jimi disponuje každý obecní úřad. V rámci zákonné povinnosti s přihlédnutím k obecně úsporným opatřením tak občas dochází k situacím, které nutí státní úředníky zákon obcházet.⁸

Zajímavá je v této oblasti situace u obecních úřadů, zejména těch menších. Některé z nich totiž zprávy došlé prostřednictvím datové schránky už dále nijak netřídí podle obsahu a ukládají je jako jednu spisovou skupinu.

7 MZA v Brně pověřil státní okresní archivy ve své působnosti provedením 12 státních kontrol v roce 2009, 12 státních kontrol v roce 2010, 14 státních kontrol v roce 2011.

8 Okresní soud, sídlící ve stejném městě, požádá okresní archiv o vyhledání a zapůjčení dokumentu. Žádost přijde do datové schránky MZA v Brně, odkud je distribuována e-mailem do našeho archivu. Vyřízení by mělo odejít opět stejnou cestou, ovšem s naskenovanými a autorizovanými dokumenty v příloze. Protože k této činnosti je oprávněna pouze centrála, doručíme dokument raději osobně kurýrem přímo okresnímu soudu, sídlícímu o několik ulic dále. Marně v tomto systému hledám úspory...

Protože spisové plány původců nevyžadují schválení archivu, nemají archiváři žádný nástroj k tomu, aby situaci změnili. Jak asi bude prováděn výběr dokumentů ve skartačním řízení?

Jednou z činností, které přibýly do rejstříku předarchivní péče archiváře, je i projednávání zabezpečení archiválií a dokumentů likvidovaných firem a organizací. Pro likvidátory je to jedna z povinností, které mají uloženy obchodním soudem. Bez potvrzení archivu nelze likvidaci uzavřít. Všechno však většinou probíhá pouze v písemné podobě korespondenční cestou, likvidátor pošle žádost s prohlášením, že žádné dokumenty nenašel a není mu ani známo, jak s nimi bylo naloženo. Na tomto základě má archivář vystavit potvrzení, že s likvidátorem záležitost projednal a likvidátor tak naplnil příslušná ustanovení zákona. Archiv tedy potvrzuje skutečnost, kterou nemá možnost si ověřit a upřímně řečeno, ani nemá zájem, aby mu byly k trvalému uložení předány zbytky archiválií, které nic nevyprávějí o vlastní činnosti firmy, existující několik měsíců a nevykazující žádnou činnost. Takovýchto firem jsou tisíce. Do evidence NAD se tak dostávají archivní fondy, o které se nebude nikdo nikdy zajímat.

Diskutovanou otázkou je účast archivářů na vlastním průběhu skartačního řízení. V šedesátých a částečně i sedmdesátých letech bylo běžnou praxí, že archiváři na požádání navštívili MNV či JZD a sami provedli všechny potřebné úkony, počínaje výběrem archiválií a konče pořízením seznamů dokumentů skupiny A i S a samozřejmě vypracováním skartačního protokolu. Je třeba uznat, že tímto způsobem se do archivu dostalo více archiválií než při výběru prováděném původcem. Nikdy však nebylo a zřejmě ani nebude v možnostech archivářů, aby tímto způsobem zajišťovali přebírání archiválií od všech původců. Podle mého názoru tudy cesta nevede, i když samozřejmě většina původců by to uvítala. Některé okresní archivy v této praxi pokračují dodnes. Archiváři však v tomto případě zcela evidentně na úkor vlastní archivní práce vykonávají činnost, která je jednoznačně součástí povinností původce.

Vzhledem k tomu, že zákon o archivnictví a spisové službě obsahuje také sankce, které je možno uplatnit při nedodržení zákonných ustanovení, je možné u problémových původců zjednat nápravu za pomoci příslušných paragrafů. Je třeba si ovšem uvědomit, že za chybu konkrétního jedince je trestána instituce. Jinými slovy – schází zde osobní odpovědnost jako prvek motivující přístup a vztah pracovníka ke svěřeným dokumentům, tedy prostředí, v němž by případné sankce měly smysl a splnily svůj účel.

Chtěl bych nyní to, co jsem se zde snažil naznačit, shrnout do konkrétnějších formulací. Podotýkám, že se jedná o názor, který vychází z letitých zkušeností, získaných v jediném okresním archivu, byť občas konzultovaných s archiváři jiných archivů, ale přece jen subjektivní názor jednotlivce, který se spisovou službou v rámci předarchivní péče zabýval téměř po celou dobu své čtyřicetileté archivní činnosti.

Problémy přetrvávající v předarchivní péči způsobují zejména:

a) v oblasti legislativy

- nedostatečná legislativní podpora (nejasné formulace, připouštějící různý výklad)
- malá možnost uplatnit sankce
- nejednotná metodika pro spisovou službu

b) u původců

Obce

- stejně jako u jiných veřejnoprávních původců nezám o správné vedení spisové služby, malý zájem o školení prováděná archiváři (je to zdarma a trvá jen cca dvě hodiny) – raději zaplatí celodenní školení s obědem, pořádané vzdělávací agenturou; získané skutečně užitečné informace jsou naprosto srovnatelné, ale placené školení je hodnoceno výše...
- pasivita – iniciativa téměř vždy vychází ze strany archivu (skartační řízení)
- nejednotnost spisové služby vedené v elektronické podobě (různé programy, různé výstupy, mnohdy zbytečně komplikované, někdy nejsou zcela v souladu se zásadami spisové služby); problematická možnost kontroly v jakékoliv fázi
- dokumenty došlé do datové schránky – někde, zejména u malých obcí, se k nim už nevede žádná další evidence
- předávání archiválií ve skartačním řízení – obtíže s kronikami
- nejednotnost vedení a povinností při výkonu spisové služby (určení původci) – ztráta kontinuity u ostatních obcí, které jsme již v minulých desetiletích donutili k něčemu, co dnes již dělat nemusí. Jedná se zejména o spisové řady a spisové plány, užívání spisových značek, evidenci dokumentů uložených ve spisovně a přípravu skartačního řízení

- absence osobní odpovědnosti při správě dokumentů
- chybí povinnost protokolárního předání spisovny nástupci

Školy

- legislativní nedostatky
- po zrušení školských úřadů ztráta komunikace a informací například o rušených školách

Zdravotnická zařízení

- měnící se resortní skartační směrnice, nejasné a málo konkrétní
- změna významu skartačních znaků (!), minimální množství A, V je vlastně S s odloženou účinností
- rozdíly ve vedení spisové služby podle zřizovatele instituce (u stejného typu zařízení zcela odlišný přístup)
- problémy s ukládáním a vyřazováním zdravotnické dokumentace
- angažovanost krajského úřadu v záležitosti zdravotnické dokumentace praktických lékařů (nestátní zdravotnická zařízení) – vměšování do kompetence archivů (příkaz KÚ k provedení skartačního řízení a sankce za nedodržení stanoveného termínu)

c) u okresních archivů (činnosti omezující výkon předarchivní péče)

Formální povinnosti archivářů

- projednání zabezpečení dokumentů zanikajících původců a potvrzení pro likvidátory
- povinnost přebírat zlomky agendy od těchto původců do archivu (zpravidla bez základních dokumentů) a do celostátní evidence NAD

Zbytečné úkony, jimiž jsou zatěžováni archiváři

- posuzování spisových řádů firem pro certifikaci podle ISO 9001 (špatně zpracované, často odporující zásadám spisové služby)

Činnosti, jejichž význam je problematický

- státní kontroly spisové služby v současně stanovené podobě (povinnost vykonat stanovený počet ročně bez zvláštních požadavků na předmět kontroly a její výsledek – archiváři si tak sami nastavují tato kritéria podle své úvahy)

Činnosti, na kterých by se měli více podílet původci, ale provádějí je samotní archiváři

- skartační řízení u okresních soudů a státních zastupitelství

Náznak možností řešení těchto problémů v souvislosti s vývojem spisové služby:

- legislativní úpravou vymezit jasná pravidla, vycházející z praxe a v souladu se zásadami spisové služby, oproštěná od „pozměňovacích návrhů“ laiků
- vytvořit jednotnou metodiku spisové služby
- zajistit, aby všechen software, nabízený komerčními firmami a obsahující programy zajišťující původcům vedení spisové služby, byl v souladu s platnými zásadami a legislativními normami (schválení archivní správy)
- zajistit archivářům větší prostor pro předarchivní péči v podobě metodických dohlídek omezením některých z uvedených formálních administrativních činností (státní kontroly provádět jen v odůvodněných případech), případně přenesením jejich výkonu na jiné správní subjekty (projednání zabezpečení archiválií a dokumentů a vydávání potvrzení pro likvidátory)
- prováděním státních kontrol pověřit archivní inspektory jiného okresního archivu
- zvýšit archivářům (archivním inspektorům) kompetence pro výkon předarchivní péče s minimalizováním formálních úkonů (možnost vydat trvalý skartační souhlas na vybrané typy dokumentů bez nutnosti vytvoření spisového řádu původce – např. u praktických lékařů, okamžité uplatňování sankcí vyplývajících ze zákona – bloková pokuta namísto správního řízení, apod.)
- prosadit stanovení osobní odpovědnosti při správě dokumentů do příslušných zákonných norem (zákon o obcích)

Nemyslím si, že se mi zde podařilo postihnout celou šíři problémů předarchivní péče. Ostatně to ani nebylo cílem této úvahy. Pokusil jsem se jen přiblížit situaci a některé změny, jak jsem je sám viděl v době svého archivního působení. Uvědomuji si, že situace není stejná u všech okresních archivů, proto i můj pokus o náznak řešení může být hodnocen velmi rozdílně. Ale snad i polemika a výměna názorů může být přínosná pro pozitivní vývoj v této oblasti archivní práce.